

DUŠAN TRÁVNÍČEK

STĚ VÝROČÍ NAROZENÍ BOHUSLAVA HORÁKA

(* 3. 3. 1881 v Chebu, † 26. 12. 1960 v Praze)

D. Trávníček: *The hundredth birthday anniversary of Professor PhDr. B. Horák*. — Sborník ČSGS 84:293—296 (1980). — Bohuslav Horák was the first and up to now the only University Professor of historical geography in Czechoslovakia. He was born on March 3, 1881 in Cheb, and died on December 26, 1960 in Prague. In this paper the author describes his life, his most important ideas, methods of work and his literary achievement.

Od narození našeho prvního univerzitního profesora historické geografie Bohuslava Horáka již uplynulo celé století. Život a dílo tohoto významného geografa byly na stránkách našeho časopisu i jinde při různých příležitostech několikrát zhodnoceny; naposledy při Horákově úmrtí, od něhož nás již také dělí více než dvě desítky let.

Dnes se tedy můžeme k Horákovu životu a jeho geografickému dílu s větším časovým odstupem znovu vrátit. Horák se narodil v Chebu, kde strávil prvních osm let svého života. Pak celá rodina přesídlila do Plzně, kde Horákův otec působil na ředitelství drah. Tam Horák absolvoval německé gymnázium. Již v té době se projevilo jeho mimořádné lingvistické nadání, které mu pak značně prospělo jak při studiu, tak i při práci ve zvoleném vědním kultě české Karlovy univerzity v Praze. Za studijní předměty si zvolil historii a geografii, tedy aprobaci, která je pro vědeckou práci v historické geografii nevhodnější. Na Karlově univerzitě se mu při studiu historie dostalo vynikající heuristické erudice. Zasluhou Jaroslava Golla a jeho školy měla tehdejší historie vynikající odbornou úroveň, kdežto geografie právě procházela krizí. Univerzitní činnost Jana Palackého, který geografickou školu nezaložil, se již pomalu končila, Václav Švambera zase své univerzitní působení teprve začínal. A tak nejprve na Horákovu studijní zaměření nejvíce zapůsobil archeolog Lubor Niederle. Mladý adept se tak začal zajímat o problematiku slovanských starožitností, etnologii a prehistorickou archeologii. Lákala ho však zvláště srovnávací etnologie. Navštěvoval proto i přednášky Moritze Winternitze na tehdejší německé univerzitě. R. 1904 uzavřel Horák studia státními zkouškami, na něž navázal o rok později doktorát filozofie. V l. 1904—1910 učil Horák na gymnáziu v Plzni, 1910—1921 na reálce v Praze na Malé Straně. Za svého plzeňského působení se věnoval výzkumu plzeňského hradiště. Stále jej však nejvíce lákala srovnávací etnologie. Proto zahájil výzkum v řadě zahraničních archívů a muzejí a připravoval se i na delší studijní pobyt v Římě a v Athénách. První světová válka však tento jeho záměr zmařila. A tak obrátil Horák svůj zájem k vlastní historické geografii. Její tematiku chápal v nejširším slova smyslu, ve spojení s historií geografie, historickou etnologií, historickou kartografií, his-

torickou topografií a historií kartografie. V jeho pojetí má historická geografie ve své práci užívat jak metody geografické, tak i historické. Předmětem jejího studia mají být geografické jevy v minulosti a v dalším chronologickém vývoji až po současný stav. Vlastní historická geografie v nejužším slova smyslu je podle Horáka v podstatě geografii regionální. Její úkoly se mají tematicky shodovat s úkoly moderní regionální geografie, jen se mají přesunovat do minulosti.

V r. 1921 se Horák habilitoval na filozofické fakultě brněnské univerzity z historické a politické geografie, historie geografie a historické etnologie. Svou pracovnu i knihovnu však měl na Zeměpisném ústavě přírodovědecké fakulty. Tím byla usnadněna úzká spolupráce s ostatními geografy. Mimořádným profesorem byl Horák jmenován r. 1927, řádným 1934 a ve školním roce 1938–1939 byl děkanem filozofické fakulty.

Po válečné přetržce, způsobené uzavřením českých vysokých škol nacisty, pokračoval od r. 1945 Horák i nadále ve svých univerzitních čteních až do r. 1952, kdy odešel na zasloužený odpočinek. I potom však zůstal svému oboru věrný. V nově založené Československé akademii věd se v Praze r. 1952 ujal na dva roky vedení Kabinetu pro historickou geografii. Ten pak na sklonku r. 1954 splynul s tehdejší Historickým ústavem ČSAV. Nejplodnější léta své vědecké činnosti strávil Horák v Brně. Okruh jeho vědeckých zájmů byl neobyčejně rozsáhlý, právě tak jako jeho publikační činnost. Dával přednost pracím analytickým, které však zpracovával na základě důkladného heuristického zkoumání a hodnocení. Nemalou část jeho literární tvorby tvořily kritické recenze, v nichž však přinášel řadu nových poznatků ke kritizované látce. Na dřívější zhodnocování Horákovy vědecké činnosti zároveň navazovaly i soupisy jeho publikovaných prací, na něž v závěru své vzpomínky odkazují. Obraťme pozornost aspoň na nejvýznamnější z Horákových studií. Tak habilitační spis se zabýval rozbořem antických zpráv

Rozdělení českých kmenů.

2.

Litánci: žila mezi Chrovaty a Čechy (hran zlíci vyhláta se na Koviim).

Žila od Labe k jih, na záp asi po Mochov, bezpochyby též
a částeč polskými sázavskými, možná, že jim náležela i krajina
čáslavská až po hvozď (Chotboř, Hlubý).

Tomslavové: jižní hranice jejich by stouvali, poměrně, na Lovčenu a
Třeboně ke Kapli, ke Línim a ke Krumlovu. záp. hranice
něco přes Větouň, sev. ke krajini soběslavské.

Její kmenová jména doložena nejsou. Je domněnka, že některá název
můžeme rozpoznávat ještě:

Mjáni (jiní Ojci), ste osady Mjani u Hrovi.

Domajli: v tubovčské krajině.

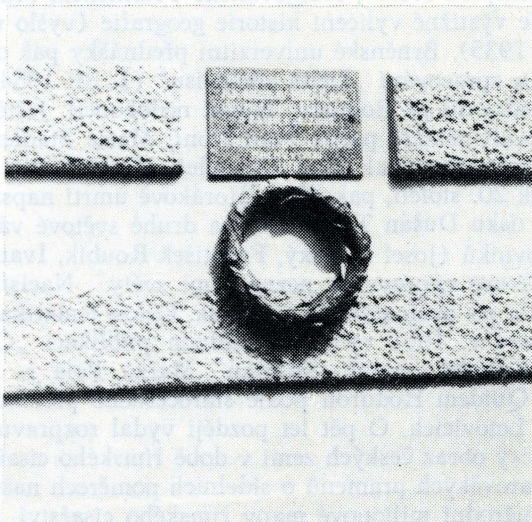
Netolici: v polskými Volynky, Blavine a Slovky. (jména těchto opakuje
a ve svých Evrope).

o možném ústí řeky Oxu (dnešní Amu-darja) do Kaspického moře. Horák však svým rozbořem prokázal, že pro tuto domněnku není dostatek vědeckých důkazů. V jiné studii rozebral starověké zprávy o Gallech v českých zemích. Dospěl k závěru, že jejich přítomnost na našem území nelze doložit dříve než r. 8 př. n. l. R. 1923 se pokusil o vymezení území, jež zabírala Sámova říše. Při studiu této problematiky jako první přihlédl i ke krajinnému obrazu střední Evropy, k tehdejšímu rozsahu hvozdů a kulturních krajin. Na základě toho aplikoval i obecné politicko-geografické poznatky o vzniku státu. Největší část Horákových prací se zaměřila na tematiku z historie geografie. Zprvu jej zaujal Kolumbus a vůbec celé období tzv. velkých geografických objevů (1415—1522), pak i někteří čeští cestovatelé, např. Stecker a Holub, zejména však r. 1931 literární zpracování Vetterovy cesty na Island r. 1613, které Horák kriticky připravil k vydání v mutaci české, polské a německé, obsahově vzájemně rozdílných. Do „Ilustrovaného zeměpisu světa“, redigovaného Františkem Machátem, připravil Horák přehledné, ale výstižné vylíčení historie geografie (vyšlo ve dvojím vydání tohoto díla, 1923 a 1935). Brněnské univerzitní přednášky pak daly základ k třídílnému syntetickému zpracování „Dějiny zeměpisu“ (I. díl 1954, II. díl 1958, III. díl 1968). Poslední díl již Bohuslav Horák nedokončil. Ještě před jeho úmrtím v r. 1960 zpracovali některé partie Ivan Honl, Marie Stadlerová a Dušan Trávníček; tento rukopis zahrnoval 17. a 18. století. Největší část třetího dílu, zahrnující 19. a počátek 20. století, pak již po Horákově úmrtí napsal a celý díl i s rejstříkem připravil k tisku Dušan Trávníček. Za druhé světové války začal Horák s řadou spolupracovníků (Josef Kunký, František Roubík, Ivan Honl, Karel Uhl) vydávat r. 1942 „České výpravy za neznámými světy“. Nacistická cenzura však vydávání celého díla po třech sešitech zastavila. Celou tematiku pak nově zpracoval Josef Kunký, který r. 1961 vydal dvoudílnou publikaci „Čeští cestovatelé“. Za zmínku stojí i kritické vydání „Milionu“ Marka Pola r. 1950, které Horák připravil spolu s Quidem Hodurou podle staročeského překladu z r. 1401, uloženého na zámku v Letovicích. O pět let později vydal rozpravu s mapou „Geografický a etnografický obraz českých zemí v době římského císařství“, přinášející rozbor nejstarších starověkých pramenů o sídelních poměrech našeho území. Byl to list „Praha“ mezinárodní milionové mapy římského císařství, ukazující jeho hranici a podávající lokalizaci tehdejších římských hranic a cest. V r. 1956 vydal Horák společně s Dušanem Trávníčkem kritickou studii o tzv. Bavorském geografu, jednu z nejstarších zpráv o krajinách a národech na sever od Dunaje, v níž jsou shrnuty výsledky výkladů, podaných doposud jednotlivými dřívějšími autory, jakož i vlastní rozbor.

Horákově zvláštní zálibě se těšila historická kartografie. R. 1920 a deset let nato pak znovu podal návrh na uspořádání a soupis kartografických památek v Československu. Podílel se i na vydávání školních historických atlasů, zvláště upravoval a doplňoval nová vydání atlasu Balcara a Kamenička. K řadě historických publikací připojoval i mapy. Pečlivé a systematické byly i Horákovy rozbořy historicko-kartografických předloh pro geografická díla. Vědeckým rozbořem tak např. dospěl k poznatku, že Aretinova mapa Čech z r. 1619 byla Pavlu Stránskému ze Zapské Stránky předlohou pro jeho geografické dílo o Čechách. Svůj článek o výzkumech českého cestovatele Antonína Steckera z druhé poloviny 19. století doprovodil první mapou jezera Tana, sestavenou Steckerem. „Historický místopis země Moravskoslezské“ od Ladislava Hosáka z r. 1938 vhodně doplnilo faksimile Šemberovy mapy Moravy z r. 1863 s šestnáctistránkovým Horákovým písemným výkladem. K této tematice se druží i studie o počátcích velkých historických atlasů naší doby, o středověkých pásmových mapách a o Šafaříkově „Slovanském zeměvědu“. Horákův zájem o staré mapy vhodně doplňoval i jeho činnost pro sou-

časnou kartografií. Byl spoluautorem nástěnných i příručních map Československa, respektive některých jeho administrativních celků.

Horák byl jediným představitelem historické geografie mezi geografy a zároveň i jediným habilitovaným historickým geografem u nás. Pro československou vlastivědu, přebírající namnoze i historicko-geografickou tematiku, se v Praze na filosofické fakultě habilitovali Josef Vítězslav Šimák a František Roubík. Horák literárně zpracoval i přehled vývoje naší historické geografie („Czech literary works of historical geography“, Sborník Československé společnosti zeměpisné, sv. 65, 280—290, Praha 1960). Podal i výklad o obsahové náplni historické geografie a tematice, která by se měla zpracovávat („Referát o historickém zeměpisu“, Sborník Československé společnosti zeměpisné, sv. 59, zvláštní příloha 1—8, Praha 1954, společně s Marií Stadlerovou).

2. Pamětní deska na rodném Horákově domě v Chebu, instalovaná Čs. společností zeměpisnou a Městským národním výborem v Chebu v r. 1975.
(Foto J. Novotný)

Horákova mnohostranná vědecká činnost zůstává živá a podnětná dodnes. Závěrem je třeba zdůraznit i Horákovy vlastnosti osobní. Byl badatel skromný, obětavý a všem, kdož měli o historickou geografi opravdový zájem, věnoval neobyčejnou péči.

Bibliografie prací Bohuslava Horáka:

- 1908—1914: Výbor z kritických statí Bohuslava Horáka k jeho šedesátým narozeninám. Spisy Odboru České společnosti zeměpisné v Brně, řada C, spis 10, 19—28, Brno 1941.
- 1942—1950: Zprávy Antropologické společnosti v Brně, roč. 4, 2—4, 72.
- 1951—1955: Sborník Československé společnosti zeměpisné, sv. 61, 117—118, Praha 1956.
- 1950—1960: Sborník Československé společnosti zeměpisné, sv. 66, 4—5, Praha 1961.

Univ. prof. PhDr. Bohuslav Horák (1881—1960)